

מפגש מס' 5

דף למנחה

בראשית כ"א-כ"ה

תוכן הפרקים שנלמדו השבוע

פרק כ"א - לידת יצחק וגירוש הגר וישמעאל

פרק כ"ב - עקידת יצחק

פרק כ"ג - מיתת שרה ורכישת מערת המכפלה

פרק כ"ד - בחירת אישה ליצחק

פרק כ"ה - תולדות אברהם, ישמעאל ויצחק

לימוד מעמיק

דמותו של ישמעאל

פתיחה

באישיותו של ישמעאל, הבן הבכור של אברהם, יש צדדים שונים, חלקם ממשיכים את דרכו החינוכית של אברהם וחלקם מתעמתים איתה. עצם שמו מעיד על קשר מיוחד בינו לבין ה' ששומע אותו ואת הקרובים אליו: וְקָרָאתָ שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל כִּי שָׁמַע ה' אֶל עֲנִיָּךְ (ט"ז, יא), וְלִי שְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ (י"ז, כ), וְיִשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת קוֹל הַנְּעָר (כ"א, יז). הוא מקבל הבטחות כמו אברהם - כִּי לְגוֹי גָדוֹל אֲשִׁימְנוּ (כ"א, יח). בכמה מקומות הוא מכונה ה"נער" שפועל יחד עם אביו אברהם. מצד שני, שרה רואה בו איום על יצחק והוא לא ראוי בעיניה לגדול בביתו של אברהם. ננסה לעמוד על דמותו כפי שהיא משתקפת מהפרקים ומפרשנות חז"ל בפרקים אלו.

מעמדם של הגר וישמעאל

יחסו של אברהם כלפי ישמעאל מתחיל ביחסו של אברהם להגר. אמנם הגר הייתה שפחת שרה אבל לפי המדרש היא הייתה נסיכת מצרים.

בראשית רבה פרשת לך לך פרשה מה

אמר ר"ש בן יוחאי: הגר בתו של פרעה הייתה, וכיון שראה פרעה מעשים שנעשו לשרה בביתו, נטל בתו ונתנה לו, אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה, ולא גבירה בבית אחר.

לאחר ששרה מציעה לאברהם בִּא נָא אֵל שְׁפָחְתִּי אוֹלֵי אֲבָנָה מִמְּנָה (ט"ז, ב) הכתוב מתאר אותה כאישה נשואה ולא כשפחה וְתָמַן אֶתְּהָ לְאִבְרָם אִשָּׁה לוֹ לְאִשָּׁה (ט"ז, ג). על פי פשט הכתובים היא ניתנה לאברהם לאישה, ולכאורה היה ניתן להבין שהיא כבר לא שפחת שרה. אכן, התנהגותה מבטאת את חוסר ההבנה ששרה היא עדיין ה"גבירה" בבית: וְתִקַּל גְּבִרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ (ט"ז, ד). כתוצאה, אברהם מחזיר אותה לשרה והיא חוזרת למעמד שפחה הַגָּה שְׁפָחְתִּיךָ

בַּיָּדָךְ עָשִׂי לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ (ט"ז, ו). אילו הייתה הגר ממשיכה לכבד את שרה כאות, ייתכן שלא הייתה מתרחשת ההירדררות במעמדה. (ראו בסרטון מאת הרב יעקב מדן והרב אמנון בזק)

הידעת?

אסטלת חוקי חמורבי היא מצבת אבן גדולה עליה חרותה רשימת חוקי המשפט הקדום בימי המלך חמורבי במסופוטמיה. חוקים אלו מתוארכים לתקופת האבות, ויכולים ללמד אותנו על ההקשר התרבותי והחוקי של ספיריהם. ברשימת החוקים, יש כמה שורות המתייחסות למעמדה של שפחה שהוכנסה אל הבית רק כדי להקים בן לזוג העריירי:

"כי יקח אדם אשה גבירה והיא תתן לבעלה אמה והאמה תלד בנים, אם האיש יחליט לשאתה כאשה שניה הם לא יכולים להרשות לאיש הזה לעשות זאת (חוק 144). כי יקח איש אשה גבירה והיא לא תלד לו ילדים והוא החליט לשאת אשה שניה, איש זה רשאי יכול להכניסה לביתו. עם זאת, האשה השניה לעולם לא תשווה בדרגתה לאשה הגבירה (חוק 145). כי יקח אדם אשה גבירה והיא תתן לבעלה אמה. אם האמה תלד בנים ואחרי כן תשווה עצמה לגבירתה, גבירתה לא תתן אותה בכסף מפני שילדה בנים. היא תשים עליה אות עבדות ותמנה אותה בין האמהות (חוקים 146-147).

לאור חוקים אלה, ניתן להבין את הוויכוח בין שרה ואברהם בנוגע למעמדה של הגר, ואת הפתרון של שרה להעביד את הגר ולהחזירה למעמד של שפחה. (ראו גם בפוסט מאת הרב ד"ר יואל בן-נון)

גם למעמדו של בן האמה - ישמעאל - ישנה התייחסות בקובץ החוקים הקדום:

"איש כי תלד לו אשתו בנים וילדה לו אמתו גם היא בנים ואמר האיש בחייו על בני הנולדים לו מן האמה: בני אתם, וימנה אותם על בני אשתו. ואז הלך האיש בדרך כל הארץ, בני האשה הגבירה ובני האמה נחלת אביהם יחולקו... (חוק 170) ואם האיש לא יאמר בחייו על הבנים של האמה: בני אתם, ואז הלך בדרך כל הארץ, בני האמה לא יחלקו עם בני האשה הגבירה את נחלת האיש. לחופשי תשולח האמה ובניה. (חוק 171)"

כשהגר יולדת בן, הכתוב מכנה אותו בנו של אברהם. היא שוב מקבלת מעמד מכובד, ואברהם מכיר במעמד זה כאשר הוא נותן שם לבן המשותף שלו ושל הגר שהוא זהה לשם שציווה המלאך שנגלה אליה לקרוא לו: וַיֹּאמֶר לָהּ מְלֶאכֶךְ ה' הֲגַךְ הָרָה וְיִלְדֶת בֶּן וְקָרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל... וְתִלְד הָגֵר לְאַבְרָם בֶּן וְיִקְרָא אֲבָרָם שֵׁם בְּנֵי אִשְׁרָיִל וְיִלְדֶה הָגֵר יִשְׁמָעֵאל (ט"ז, יא-יט).

חסרונה של שרה ניכר בקריאת השם לרך הנולד, כאשר ניתן לראות את ההבדל העצום בין בנה של הגר לבניהם של שפחות אחרות, בלהה וזלפה, המקבלים את שמם ע"י רחל ולא הגבירות: וַתֵּהָרַר בְּלָהָה וְתִלְד לְיַעֲקֹב בֶּן. וְתֹאמַר רַחֵל דְּנַנִּי אֱלֹהִים וְגַם שָׁמַע בְּקִלְי וַיִּתֵּן לִי בֶן עַל בֶּן קְרָאָה שְׁמוֹ דָן... וְתֹאמַר רַחֵל נִפְתְּלִי אֱלֹהִים נִפְתְּלִיתִי עִם אַחֲתִי גַם יִלְדִתִי וְתִקְרָא שְׁמוֹ נִפְתְּלִי... וְתִלְד זֶלְפָּה שְׁפֹחַת לְאִיָּה לְיַעֲקֹב בֶּן. וְתֹאמַר לְאִיָּה בָּא גֵד וְתִקְרָא אֶת שְׁמוֹ גֵד... וְתֹאמַר לְאִיָּה בְּאִשְׁרֵי בִי אִשְׁרוּנִי בְנוֹת וְתִקְרָא אֶת שְׁמוֹ אִשְׁרָיִל (ל', ו-יג) במקום שבנה של הגר יישאר בידיה של שרה ויחשב כבנה, הוא נקרא רק על שמו של אברהם. (ראו בפוסט מאת הרב אלחנן סמט)

כאשר אברהם מתבשר על הבן שיוולד משרה אשתו, אברהם מדגיש שכבר יש לו בן שממשיך את דרכו: וַיֹּאמֶר אֲבָרָהָם אֵל הָאֱלֹהִים לוֹ יִשְׁמָעֵאל יְחִיָּה לְפָנֶיךָ (י"ז, יח). המדרש מרחיק לכת ומסביר שמבחינת אברהם ישמעאל היה מספיק:

מדרש אגדה (בובר) בראשית פרשת לך לך פרק יז סימן יח

"לו ישמעאל יחיה לפניך" - אמר אברהם איני רוצה שיתקיים אלא ישמעאל.

נקודת המפנה המשמעותית מתרחשת כאשר יצחק נולד. אז שרה רואה את הנוכחות של הגר וישמעאל כמתחרה עם בנה יצחק, והיא דורשת מאברהם לסלק אותם: כִּי לֹא יִירָשׁ בֶּן הָאִמָּה הַזֹּאת עִם בְּנֵי עִם יִצְחָק (כ"א, י). מתוך דבריה, ברור כי הנחת המוצא הייתה שאברהם יוריש מברכתו גם לישמעאל, וישאיר אותו במעמד מכובד של בן. ואכן, אברהם עדיין רואה את ישמעאל כבנו ואיננו חפץ להוציא אותו מביתו: וַיִּרַע הַדְּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אֲבָרָהָם עַל אֹדֶת בְּנֵי (כ"א, יא). רק לאחר ציווי מפורש של ה' לשמוע בקול שרה אברהם נענה לבקשתה, ומגרשם מביתו ומן הירושה. בשלב זה, גם ה' בעצמו משתמש בכינויים 'אמה' ו'בן האמה' ביחס להגר ולישמעאל. עם זאת - הוא מוסיף גם הבטחה לליווי וברכה אישיים לישמעאל, מכוח היותו זרע אברהם: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֵל אֲבָרָהָם אֵל יִרַע בְּעֵינֶיךָ עַל הַנְּעַר וְעַל אֲמֹתָיִךְ כֹּל אִשְׁרָיִל תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שָׁמַע בְּקֹלִי... וְגַם אֶת בֶּן הָאִמָּה לָּגִי אֲשִׁימְנוּ כִּי יִרְעֶךָ הוּא (כ"א, יב-יג). (ראו גם בפוסט מאת הרב משה כהן)

טיבו של ישמעאל

פעילות

בטבלה הבאה מובאים המקומות שבהם מוזכר ישמעאל. עברו עליהם וחשבו - אם ההתייחסות של הכתוב כלפי הגר וישמעאל היא חיובית, שלילית או ניטרלית?

הפסוק	חיובי	שלילי	אין הכרע
הַנֶּךְ הָרָה וַיֻּלְדָת בֶּן וַקְרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל כִּי שָׁמַע ה' אֶל עֲנִיָּהּ (ט"ז, יא)	☐	☐	☐
וְהוּא יִהְיֶה פְּרָא אָדָם יָדוּ בְכָל יוֹד כָּל בּוֹ (ט"ז, יב)	☐	☐	☐
וְעַל פְּנֵי כָל אָחִיו יִשְׁכֵּן (ט"ז, יב)	☐	☐	☐
וַלְיִשְׁמָעֵאל שָׁמַעְתִּיךָ הִגַּה בְּרַכְתִּי אֹתוֹ וְהִפְרִיתִי אֹתוֹ וְהִרְבִּיתִי אֹתוֹ בְּמָאֹד מְאֹד שָׁנִים עֶשְׂרִי נְשִׂאִים יוֹלִיד וּנְתַתִּינוּ לְגוֹי גָּדוֹל (י"ז, כ)	☐	☐	☐
וַיִּשְׁמָעֵאל בְּנֵו בֶן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּהַמְלוֹ אֶת בִּשְׂר עֶרְלָתוֹ (י"ז, כה)	☐	☐	☐
וְאֵל הַבְּקָר רִץ אֲבָרְהָם וַיִּקַּח בֶּן בְּקָר רֶךְ וְטוֹב וַיִּתֵּן אֵל הַנַּעַר וַיִּמְהַר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ (י"ח, ז)	☐	☐	☐
וַתֵּרָא שָׂרָה אֵת בֶּן הַגֵּר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר יָלְדָה לְאַבְרָהָם מִצַּחַק (כ"א, ט)	☐	☐	☐
כִּי לֹא יִירָשׁ בֶּן הָאִמָּה הַזֹּאת עִם בְּנֵי עַם יִצְחָק (כ"א, י)	☐	☐	☐
וַיִּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אֲבָרְהָם עַל אֹדֶת בְּנֵו (כ"א, יא)	☐	☐	☐
וְגַם אֵת בֶּן הָאִמָּה לְגוֹי אֲשִׁימְנוּ כִּי יִרְעֶךָ הוּא (כ"א, יג)	☐	☐	☐
כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֵל קוֹל הַנַּעַר בְּאֶשֶׁר הוּא שָׁם (כ"א, יז)	☐	☐	☐
קוֹמִי שְׂאִי אֵת הַנַּעַר וְהַחֲזִיקִי אֵת יָדְךָ בּוֹ כִּי לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׁימְנוּ (כ"א, יח)	☐	☐	☐
וַיְהִי אֱלֹהִים אֵת הַנַּעַר וַיַּגְדֵּל (כ"א, כ)	☐	☐	☐
וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַר וַיְהִי רֹבֵה קִשְׁתָּה (כ"א, כ)	☐	☐	☐
וַיִּשְׁכַּם אֲבָרְהָם בַּבֶּקֶר וַיַּחְבֹּשׁ אֵת חֲמורוֹ וַיִּקַּח אֵת שְׁנֵי נַעֲרָיו אֹתוֹ (כ"ב, ג)	☐	☐	☐
וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וַיִּשְׁמָעֵאל בְּנָיו (כ"ה, ט)	☐	☐	☐
וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מֵאֵת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּשְׁבַע שָׁנִים וַיְגוּעוּ וַיָּמָת וַיֵּאָקֶף אֶל עַמּוּי (כ"ה, יז)	☐	☐	☐
עַל פְּנֵי כָל אָחִיו נָפַל (כ"ה, יח)	☐	☐	☐

חלק מהפסוקים מתארים את הפוטנציאל העצום של ישמעאל שדומה לאברהם אביו - וְאַעֲשֶׂה לְגוֹי גָדוֹל (י"ב, ב), וְנִתְּתוּ לְגוֹי גָדוֹל (י"ז, כ). בחלקם ישמעאל מתואר כפועל ממש כמו אברהם בְּהַמְלוֹ אֶת בְּשֵׁר עַרְלָתוֹ (י"ז, כה), וְאֵל הַבְּקָר רֵץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן בְּקָר רֵךְ וְטוֹב וַיִּתֵּן אֵל הַנְּעִר וַיִּמְהַר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ (י"ח, ז).

בין כל אלה, יש רק פסוק אחד שמתואר במובהק כשילי בעיניה של שרה - וַתֵּרָא שָׂרָה אֶת בֶּן הַגֵּר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר יָלְדָה לְאַבְרָהָם מִצַּחֵק... וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם אֵל יָרַע בְּעֵינֶיךָ עַל הַנְּעִר וְעַל אֲמַתְךָ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקִלָּה (כ"א, ט-יב). מהו אותו צחוק? ניתן למצוא שתי גישות בדברי חז"ל.

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרשת וירא כא סימן ט

ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק. דרש ר"ע את בן הגר המצרית מצחק. ר' שמעון אומר אין מצחק אלא גילוי עריות כענין שנאמר בא אלי העבד העברי אשר הבאת לי לצחק בי (בראשית ל"ט, ז), ר' ישמעאל אומר מצחק זו עבודת כוכבים, כענין שנאמר ויקומו לצחק (שמות ל"ב, ו): ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר מצחק זו שפירת דמים, כגון יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו (ש"ב ב, יד). אמר ישמעאל ליצחק נלך ונראה חלקנו בשדה. היה ישמעאל נוטה קשת וחצים ומורה כלפי צחק ועושה עצמו מצחק.

שכל טוב (בובר) בראשית פרשת וירא פרק כא סימן ט

ותרא שרה את בן הגר המצרית וגו' מצחק. בתוך המשתה משבחת היתה להקב"ה, ואמרה ברוך המקום שנתן לי בן הראוי לירש את אביו, וישמעאל הי' מתמיה עליו ואמר הלא אני הוא בכורו ואטול פי שנים.

המדרש הראשון מזהה את הצחוק עם שלוש העבירות החמורות: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. יש קושי לקבל את דברי המדרש כפשוטם, ולחשוב שישמעאל אכן חטא בשלוש העבירות החמורות. אם כן - למה לא שומעים על אברהם שמנסה לחנך את ישמעאל או להחזירו למוטב? והרי נאמר על אברהם כִּי יִדְעָתוֹ לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְוֶה אֶת בְּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשִׁמְרוּ דְרֹךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט (י"ח, יט). על כן נראה שכוונת המדרש היא ששרה ראתה בהתנהגותו הצחקנית של ישמעאל ניצנים של העבירות הללו, הבינה מתוכם את הדרך בה ילך כשיגדלו, ולכן חששה ממנו.

שאלות לדיון

איזה מקום תופס הצחוק בחיינו? האם יש ערך חיובי בחיפוש אחר הנאות של צחוק והתרגשות? מהם הצדדים השליליים של הצחוק, וכיצד ניתן להימנע מהם?

לפי המדרש השני, צחוקו של ישמעאל נוגע ישירות לשאלת ירושת אברהם. שרה טוענת שיצחק הוא הבן הממשיך את אברהם, בעוד ישמעאל בטוח שמגיע לו פי שניים היות שהוא הבכור. לפי זה, ישמעאל חוזר כאן על טעותה של הגר שהתיימרה לראות עצמה כגבירה בבית אברהם. שניהם כל אחד בתורו שכחו כי שרה היא הגבירה ויצחק בנה הוא היורש. (ראו עוד בפוסט מאת חנן פורת)

דברי שרה מקבלים גושפנקא אלוקית מדברי המלאך עוד לפני שנולד ישמעאל. המלאך שבישר להגר על לידתו של ישמעאל מבשר לה שהוא עתיד להיות פְּרָא אָדָם - יָדוּ בְּכָל יוֹד כָּל בּוֹ (ט"ז, יב). לתכונות אלו יש שתי פרשנויות בחז"ל:

בראשית רבה (וילנא) פרשת לך לך פרשה מה

והוא יהיה פרא אדם, רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש, רבי יוחנן אמר: שהכל יהיו גדלים ביישוב והוא יהיה גדל במדבר, רבי שמעון בן לקיש אמר: פרא אדם וודאי שהכל בוזזים ממון והוא בוזז נפשות, ידו בכל ויד כל בו, קרי בו כלבו, הוא והכלב שוים, מה הכלב אוכל נבלות אף הוא אוכל נבלות.

הסברו של רבי יוחנן מתכתב עם המדרש השני שראינו על צחוקו של ישמעאל, ומבהיר כי מקומו של ישמעאל הוא במדבר, ולא כחלק מירושת הארץ הנושבת של אברהם. פירושו של ריש לקיש, מצד שני, מתייחס לעתידו של ישמעאל כשופך דמים תאוותני, כפי שאולי זיהתה שרה כבר בנערותו, על פי המדרש הראשון.

ישמעאל לאחר הגירוש

בכל מקרה, לפי כל אחד מהמדרשים על הסיבה לגירושו של ישמעאל, התורה מספרת שה' המשיך להשגיח על ישמעאל ולדאוג לו למרות גירושו מבית אברהם, גם כאשר היה במדבר על סף מוות מצמא - וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת קוֹל הַנֶּעֱר וַיִּקְרָא מִלְאָךְ אֱלֹהִים אֶל הַגֵּר מִן הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לְהַמָּה לְךָ הַגֵּר אֵל תִּידָאֵי כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל הַנֶּעֱר בְּאֶשֶׁר הוּא שָׁם (כ"א, יז). שמיעת ה' בקולו של ישמעאל הבוכה משקפת את העובדה שמעמדו הרוחני בעיני ה' לא נפגע. המדרש מסביר כיצד ייתכן שלמרות עתידו הרע, ה' ממשיך לנטות לישמעאל חסד:

רש"י בראשית פרק כא פסוק יז

באשר הוא שם - לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות, לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים רבונו של עולם, מי שעתיד זרעו להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר. והוא משיבם עכשיו מה הוא, צדיק או רשע, אמרו לו צדיק, אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וזהו באשר הוא שם.

שמיעת קול הנער בְּאֶשֶׁר הוּא שָׁם מלמדת אותנו יסוד חשוב ביותר לגבי התייחסות לאנשים החוזרים בתשובה מצד אחד, וכאלה שעומדים לחטוא מצד שני. ה' מדגיש בדבריו להגר ולמלאכים כי הם נידונים על פי המצב שהם נמצאים בו באותו רגע ולא על פי מעשי העבר או העתיד.

שאלות למחשבה

לפעמים ילדים משתדלים באופן זמני להתנהג כראוי (אם זה בשביל לא להפסיד משהו, או להרוויח ממתק), אבל אנחנו כהורים ומחנכים יודעים כי בשלב מסוים ההצגה תיגמר והם יחזרו לסורם. כיצד אתם מגיבים במקרים כאלה? האם ניתן להחיל גם כאן את הכלל של 'באשר הוא שם' באילו תנאים? (ראו גם [בסרטון מאת דוד נתיב](#))

גם ביחס ליומרתו של ישמעאל להתנשא על יצחק ולנחול בבית אברהם כבכור, עשה ישמעאל תשובה. בסוף ימיו, כאשר אברהם נפטר, רואים שהוא למד ותפס את מקומו הראוי וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וַיִּשְׁמַע אֶל בְּנָיו (כ"ה, ט). (ראו גם [בסרטון מאת הרב יעקב מדין](#))

רש"י בראשית פרק כה פסוק ט

יצחק וישמעאל - מכאן שעשה ישמעאל תשובה והולך את יצחק לפניו, והיא שיבה טובה שנאמר באברהם.

אמנם, לעתיד לבוא, המדרש מזהה פער בין בשורת המלאך בתחילת חייו של ישמעאל להתקיימותה בסוף חייו.

מדרש אגדה (בובר) בראשית פרשת לך לך פרק טז

"ועל פני כל אחיו ישכון" וכתוב אחד אומר "על פני כל אחיו נפל", עד שלא פשט ידו לישראל - ישכון, לאחר שפשט ידו על ישראל - נפל:

המדרש מתאר שתי דרכים שישמעאל יכול לבחור בהם. הכנעה וקבלת יצחק וצאצאיו כבן הממשיך או פשיטה נגד ישראל. אם יבחרו בדרך הראשונה - יזכו לשכון (יחד עם ישראל). אם יבחרו בדרך השנייה - הם יפלו מטה.

שאלות לדין אקטואלי

חז"ל במדרשיהם מרבים להתייחס לסיפור התורה על ישמעאל כמשל לעתידו הרחוק של ישמעאל בתור אומה, וליחס של אומה זו לעם ישראל. חשבו - האם הבנת דמותו המורכבת של ישמעאל כפי שעלתה מן הלימוד בפסוקים, מתאימה להיסטוריה המוכרת של צאצאיו? האם ניתן ללמוד מכאן משהו לחיכוכים הקיימים בעת הזו בין עם ישראל לבניו של ישמעאל?

סיכום:

ראשית דרכו של ישמעאל בשאלת המעמד של אמו בתוך בית אברהם. הגר, שהובאה כאישה שנייה להוליד בן בשביל אברם, מתיימרת לתפוס את מקומה של שרי הגבירה ובשל כך מושבת למעמד של שפחה. בעקבות זאת, גם מעמד בנה עומד בסימן שאלה - האם יוכל להמשיך את בית אברהם?

למרות תקוותו של אברהם, ה' מבשר לו כי בנו ממשיכו יבוא דווקא משרה. עם זאת, הוא ממשיך להתייחס לישמעאל בכבוד, ככזה הראוי לגדולה. רק כאשר מתגלים בישמעאל תכונות בעייתיות, המעידות על מעשיו בעתיד, ועל כך שאיננו מקבל באופן מלא את מרותו של יצחק בן הגבירה, מגורש ישמעאל מבית אברהם.

יצחק הוא הבן הממשיך את אברהם, ועל אף גדולתו של ישמעאל עליו להכיר במעמדו הנכון. כאשר ישמעאל מקבל זאת הוא מתקבל בשמחה ובאחוה. בחירה בדרך זו רק מיטיבה עם ישמעאל ואז הוא זוכה לברכת ה' - הַגֵּה בְרַכְתִּי אֹתוֹ וְהַפְרִיתִי אֹתוֹ וְהִרְבִּיתִי אֹתוֹ בְּמֵאד מְאֹד שְׁנַיִם עָשָׂר נְשִׂאִים יוֹלִיד וְנִתְּתִיו לְגֹי גְדוֹל (י"ז, כ). תכונות הנפש של ישמעאל, כפי שהן נאמרות ע"י המלאך להגר, יכולות להיות מנוצלות לטובה או לחילופין, לחטא. ישמעאל יכול להיות בנו של אברהם שהולך בדרך ה' גם במדבר ועם חץ וקשת, או בן הגר המצרית שפועל כמעשי המצרים. בחירת דרכו בסוף היא שתקבע את צדקותו ואת מעמדו.

להרחבה

[שיעור מאת הרב דוד סבתו: עיני הגר ומשמעויותיו](#)

[שיעור מאת ד"ר בלהה אדמנית: שרה אמנו והגר שפחה - מורכבות](#)

[שיעור מאת הרב מנשה וינר: מדוע שולחו הגר וישמעאל?](#)

[שיעור מאת הרב אליהו ידיד: מדוע נקרא שמו ישמעאל?](#)

[מאמר מאת הרב חנוך וקסמן: ואת בריתי אקים את יצחק](#)

[מאמר מאת הרב יעקב מדן: קטורה](#)

[מאמר מאת פרופ' יונתן גרוסמן: מעמדו של ישמעאל](#)

[מאמר מאת הרב אלחנן סמט: הולדת יצחק ושילוח הגר וישמעאל](#)